

Sigmond Tamás (ORCID: 0009-0007-8353-4057)

ELTE ÁJK Kriminológiai Tanszék

Témavezető: dr. Virág Tünde PhD, habilitált egyetemi docens

DOI: <https://doi.org/10.55052/themis.2025.2.169>

**„Ágyat a gyerekek!”
Kritikai láttelel a hazai gyermekvédelmi szakellátás
elhelyezési rendszeréről**

(‘A Bed for each Child!’

A Critical View on Hungary’s Out-of-Home Placement System)

Absztrakt

A tanulmány a magyar gyermekvédelmi szakellátás döntéshozatali mechanizmusait elemzi, különös tekintettel az elhelyezési folyamatokra. Rámutat a családban nevelkedés, hátránykompenzálás és társadalmi integráció deklarált céljai, valamint a mindennapi gyakorlat közötti ellentmondásokra. A 2014 utáni centralizáció fokozta a rendszer zártságát és forráshiányát, korlátozva a helyi szakmai autonómiát. Kvalitatív interjúk alapján az elhelyezési döntéseket ma többnyire férőhely-korlátok és időnyomás határozzák meg, miközben a preventív szolgáltatások hiánya sok esetben elkerülhető kiemeléseket eredményez.

Kulcsszavak

gyermekvédelmi szakellátás, elhelyezési döntéshozatal, központosítás, szakmai autonómia, részvételi döntéshozatal

Abstract

This paper analyses the decision-making mechanisms within Hungary’s child protection system, highlighting the gap between its declared aims—family-based care, disadvantage compensation, and social integration—and everyday dysfunctions. Post-2014 centralisation has deepened systemic rigidity and resource shortages, limiting local professional autonomy. Based on qualitative interviews, placement decisions are now largely capacity-

driven and time-pressured, while effective preventive services could avert many removals.

Keywords

child-protection system, placement decision-making, centralisation, professional autonomy, participatory decision-making

Bevezetés

A magyar gyermekvédelmi szakellátásban régóta tapasztalható feszültség a rendszer deklarált céljai – a családban nevelkedés elősegítése, a hátránykompenzálás és a társadalmi integráció támogatása – és a mindennapi működés valósága között. A kortárs szakirodalom¹ „önmagába záródó”, izolált ellátórendszerrel beszél, ami a külső szolgáltató-kapcsolatok hiányától, a rugalmatlan struktúráktól és a tartós forráshiánytól szenved. A központosított fenntartási modell (pl. állami finanszírozás, gyermekotthoni központok stb.)² 2014 utáni térnyerése tovább szűkítette a helyi szakmai autonómiát, miközben a tervezés nélküli, reaktív beavatkozások már korábban is tartós problémát jelentettek³.

E diszfunkcionális működés talán legkritikusabb pontja az elhelyezési folyamat jelenlegi formája: a családból való kiemelésről kezdve a gondozási hely-(nevelőszülői vagy gyermekotthoni férőhely) váltásig. Rácz⁴ egyenesen úgy fogalmaz, hogy „a szakellátás egyik legnagyobb kudarca épp a helyezéssel indul”. A családból való kiemeléssel kapcsolatos döntések problematikája nem csupán operatív kérdés: a preventív szolgáltatások hiánya miatt a családból való eltávolítás sok esetben indokolatlan, vagy legalábbis elkerülhető lenne⁵. A kiemelés optimális időpontja és a gondozási hely körültekintő megválasztása tehát olyan első momentumok, amelyek meghatározzák a gyermek későbbi tanulási pályáját, egészségét és társas kapcsolatait. A kapkodó, férőhelyvezérelt vagy szakmailag megalapozatlan elhelyezési döntések jelentősen növelik a rendszerbántalmazás kockázatát: fokozhatják az iskolai lemorzsolódást, súlyosbíthatják a pszichés

¹ Domszky 2017; Rácz 2022a; Rácz 2023

² Pl. a 316/2012. (XI. 13.) Korm.r. és 369/2013. (X. 24.) Korm. rendelet

³ Rácz 2022a

⁴ Rácz 2023. 38.

⁵ Rácz 2022b

megterhelést, és elősegíthetik, hogy a fiatal később a hajléktalan-, a büntető- vagy az egészségügyi ellátórendszerbe sodródjon⁶.

Tanulmányom elsődleges célja, hogy saját empirikus adatfelvételemre és a szakirodalomra támaszkodva bemutassam: a múltban alkalmazott tervezési értekezlet – előzetes, multidiszciplináris és konzultatív fórum, ahol a gyermeket, családját és a szakembereket is bevonva közösen kerestek a szükségletekhez illeszkedő gondozási megoldást –, miként valósította meg a gyerek- és családközpontú szemléletet. Ezt a mechanizmust váltotta fel a jelenlegi elhelyezési tárgyalás, ahol időnyomás alatt, többnyire centralizált kapacitáslisták alapján döntenek, s eközben a férőhelyhiány és az adminisztratív logika felülírja a személyre szabott elhelyezési szempontokat. Vizsgálatom így arra irányul, miként befolyásolja a központosított irányítás és a tartós kapacitáshiány a kiemelésről és gondozási hely váltásával kapcsolatos döntéseket; illetve képes-e a szakembergárda formális vagy informális stratégiákkal ellensúlyozni a kapacitásvezérelt működést, vagy maga is kénytelen idomulni hozzá. A tervezési értekezlet és az elhelyezési tárgyalás különbségeinek bemutatása lehetőséget nyújt a korábbi gyakorlat tanulságainak számbavételére. Ez a tényfeltárás hozzásegíthet ahhoz, hogy az elhelyezés – a gyermekvédelmi szakellátás első és talán legmeghatározóbb mozzanata – újra a gyermek legjobb érdekét szolgáló döntéssé váljon.

Fontos hangsúlyozni, hogy a múlt és a jelen összevetése nem a „*régen minden jobb volt*” narratívára épül. A korábbi időszakokban is voltak rendszerszintű diszfunkciók, amelyeket a mindenkori szakpolitika nem kezelt kielégítően⁷. Ám a múlt és a jelen összevetése rámutat arra, hogy az optimális megoldás miért ütközik ma újra és újra strukturális korlátokba.

A kutatás szereplői

A tanulmány alapja négy félig strukturált interjú, amelyeket az egyik legnagyobb esetszámmal dolgozó Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálatnál (TEGYESZ) vettem fel. A kutatásban részt vett két ügyintéző az Elhelyezési Szolgálatból, egy facilitátor és az igazgató.

Az Elhelyezési Szolgálatnál dolgozó ügyintézők a gyámhivataloktól beérkező felkérések kezelésétől a gondozási helyek kereséséig a teljes elhelyezési folyamat motorjai. A legtöbb ügyirat először hozzájuk fut be; ők

⁶ Győri 2021; Rácz 2023

⁷ Pl. Vidra Szabó 2000; Szikulai 2004; Domszky 2011; 2017

koordinálják a családból érkező gyerekek elhelyezését, illetve a már szakellátásban élő növendékek számára új gondozási hely keresését, a kapcsolattartások módosítását, szükség esetén megszervezik a további egyeztetéseket a Gyermekvédelmi Szakértői Bizottsággal (SZB) és a különböző szereplőkkel.

Az interjúalanyok gyakran utalnak a független Gyermekvédelmi Szakértői Bizottság tevékenységére, ami Both és Kuslits⁸ szerint a gyermekvédelmi szakellátás multidiszciplináris „szűrőkapuja”. Első lépésként komplex szükséglet-diagnózist végez: személyes vizsgálat és iratelemzés alapján meghatározza, hogy a gyermek átlagos, különleges (értelmi vagy mozgásbeli akadályozottsággal élő, három év alatti stb.), speciális (szerhasználó, prostitúcióban vagy bűnelkövetésben érintett stb.) vagy kettős szükségletű (különleges és speciális szükséglet együttesen), és feltérképezi azokat a tényezőket, amelyek a kiemelés vagy a gondozási hely későbbi megváltoztatása szempontjából relevánsak. E diagnózis alapján nem konkrét intézményt jelöl ki, hanem az ellátási formát (nevelőszülői család, különleges vagy speciális gyermekotthon stb.), és elkészíti az egyéni elhelyezési tervet és javaslatot, ami a gondozási hely kiválasztásának, a kapcsolattartás szabályozásának és a fejlesztési céloknak az alapidokumentuma.

Az interjúalanyként megkérdezett facilitátor elsősorban a szakmaközi megbeszélések és tervezési értekezletek lebonyolításáért felel. Feladata a felmerülő vitás helyzetekben (pl. kapcsolattartás módosítása vagy gondozási hely váltás) esetén a párbeszéd semleges, biztonságos kereteinek megteremtése, a gyermek, a család és a szakemberek szempontjainak összehangolása, valamint az, hogy az egyeztetések eredményei egyértelműen bekerüljenek a további döntési folyamatokba. A TEGYESZ-vezető – saját meghatározása szerint – „*stratégiai ütközőpontként*” működik: intézményi engedélyeket szerez be, összegyűjti a regionális statisztikákat (be- és kiáramlás, férőhelyek, fluktuáció), és szükség esetén magasabb szintre emeli a gondozási hely váltások vagy a kapacitáshiány körül kialakuló konfliktusokat. A napi operatív feladatokban is részt vesz, amikor az Elhelyezési Szolgálat létszámbiánya vagy a sürgősségi helyzetek ezt megkövetelik.

A kizárólag interjúkra épülő módszertan így egyszerre enged betekintést a frontvonal (elhelyezési ügyintézők), a folyamatot facilitáló szakember és a döntéshozó-koordináló vezető szemszögébe. E hármás nézőpont teszi lehetővé annak feltárását, hogyan alakulnak a kiemelési és gondozási hely

⁸ Both – Kuslits 2015

váltási döntések a mindennapokban, és miként formálja ezeket a szereplők eltérő, mégis egymásra utalt feladatköre.

Tervezési értekezlet

A tervezési értekezlet mindennap (akár naponta három-négy alkalommal) megtartott, személyes részvételen alapuló fórum volt, ahol a gyermek, a szülők, a gyermekvédelmi gyám, az elhelyezési szolgálat, a szóba jövő gyermekotthonok vagy nevelőszülői hálózatok képviselői, sőt olykor a szociális segítő vagy az osztályfőnök is egy asztalhoz ültek. A megbeszélés célja a gyermek szükségleteihez leginkább illeszkedő gondozási hely közös kiválasztása volt: a gyerek előre megismerhette a lehetséges gondozási helyeket, akár személyesen is ellátogathatott hozzájuk, s így ténylegesen élni tudott a véleménynyilvánítás jogával. *„A tervezésen tényleg mindent át tudunk beszélni a szülőkkel és a gyerekekkel; nem kellett a döntés után napokig telefonálgatva hajkurászni a szereplőket, mint most”* (ügyintéző). A tervezési értekezleten véglegesített megállapodások végül jegyzőkönyv formájában kerültek az illetékes kormányhivatal gyámügyi osztályára, ahol az ügyintéző hatósági határozat formájában végleges döntést hozott.

A tervezési értekezlet előnyei az interjúk alapján négy, egymást erősítő dimenzióban ragadhatók meg. Mindenekelőtt gyerek- és családközpontú keretet teremtett: a gyermeket és a szülőt már a kiemelésről való döntés előtt bevonták, érthetően tájékoztatták a lehetséges gondozási helyekről, sőt a gyerek – életkorától függően – választási lehetőséget is kapott. A szülők kérdezhettek, a szakemberek azonnal reagáltak, és ez érthetőbbé tette számukra a folyamatot, ami partneri viszonyt alapozott meg. Ebből fakadt a döntéshozatal átláthatósága is: minden érintett ugyanazt az információt hallotta, a vitás kérdéseket nem később, telefonon vagy iratokon keresztül, hanem helyben tisztázták. A gyakorlat eredményesnek bizonyult, mert egyetlen ülésen össze lehetett hangolni a szakértői, az intézményi és a családi szempontokat, s így elkerülhetők voltak a későbbi félreértések vagy módosítgatások.

Második előnyként a szakemberek a gyorsabb ügyvitelt említik. Mivel a megbeszélések napi rendszerességgel zajlottak, nem torlódtak fel a gyámhivatali felkérések, és az ügyintézők nem görgettek maguk előtt tucatnyi nyitott aktát. Az egyik ügyintéző a régi időszakot úgy írja le, hogy *„haladtam: körbejártam, javaslatot tettem, határozat lett belőle... most meg ez a szélmalomharc van”*. A koncentrált jelenléttel tehát a döntések ciklusideje is lerövidült. Harmadrészt, a kötődések megalapozása

szempontjából a tervezési értekezlet pótolhatatlan felkészítő szerepet töltött be. A gyerekek még a beköltözés előtt személyesen találkozhattak leendő nevelőikkel és megnézhették a lehetséges gondozási helyet; *„régén volt minden intézménynek egy mappája, tele képekkel; megmutattuk, a gyerek eljött megnézni az otthont – ég és föld a különbség a mostani helyzethez képest”* (facilitátor). A tájékozott, előzetes ismerkedés révén kevesebb volt a későbbi gondozási hely váltás, hiszen már az első döntés is jobban illeszkedett a gyermek valós szükségleteihez.

Végül, a tervezési értekezlet jelentős kontrollfunkciót látott el a gyermekvédelmi döntéshozatalban: a multidiszciplináris fórum során nem ritkán vált nyilvánvalóvá a jelen lévő szakemberek számára, hogy rokoni erőforrások mozgósításával a nevelésbe vétel elkerülhető. Ez a tapasztalat arra utal, hogy az alapellátás strukturális zavarai (munkaerőhiány, leterheltség, a preventív eszközök korlátozott hozzáférhetősége stb.) – amelyek Rácz⁹ kutatásai szerint is gátolják a gyermekjóléti prevenció hatékonyságát – már régóta túlterhelik a szakellátást. A családban tartást szolgáló eszközök gyakran nem, vagy csak részlegesen aktiválódnak, így a gyámhivatalokra is aránytalanul nagy ügyteher hárul. A tervezési értekezlet ugyanakkor részben képes volt korigálni ezt a rendszerszintű hiányosságot, mivel a családi erőforrások feltérképezése, illetve a kiemelés elkerülésének esélyei közvetlenül a döntés előtt láthatóvá váltak.

A számos előnnyel járó, szakmailag megalapozott tervezési értekezleteknek is volt több nehézsége. A résztvevők létszáma miatt rendkívül nagy volt a szervezés- és időigény, ezért csak akkor lehetett megtartani, ha minden érintett (gyám, szülő, gyermek, több gyermekotthon-képviselője, iskola, esetmenedzser stb.) ugyanabban az időpontban ráért. *„Nyilván egy csomó időt igényel a megszervezése, mert mire minden érintettel lebeszélünk, hogy az az adott időpont jó-e, az így hosszadalmasnak tűnt”* – emlékezett vissza egy ügyintéző. A percenként változó ügyrend mellett a jegyzőkönyvezés is külön munkaerőt kötött le, ezért a napi több ülés komoly adminisztratív terhet rótt a szolgálatra. Annak ellenére, hogy sokkal több lehetőség volt a rendszerben, mégis előfordult, hogy a gyerek már megismerkedett a számára vonzó otthonnal, de végül mégsem oda került férőhelyhiány miatt, így a csalódás *„összetörte a lelkesedést”* és újabb, időt rabló keresési köröket indított. Így a jól hangzó részvétel valójában irreális elvárásokat is táplálhatott a családban.

⁹ Rácz 2016; 2022a; 2022b

A jelenlegi rendszer keretei

Az elhelyezési döntések ma már nem tervezési értekezleteken születnek: a kapacitáshiány miatt férőhelyvezérelt kompromisszumok, a nevelőszülői hálózatok és a gyermekotthoni központok strukturális hiátusai (nevelőszülői férőhelyek bővülésének elmaradása, gyermekotthonok túlszűfolttsága, szakemberhiány stb.), a többszöri intézményváltásból adódó traumák, a lassú adminisztratív ügymenet, valamint az alapellátás prevenciós deficitje mind olyan rendszerhibák, amelyek eleve beszűkítik a szakmai mozgásteret. Mielőtt a konkrét elhelyezési gyakorlatot bemutatom, elengedhetetlen e háttérproblémák (pl. a csökkenő gondozási helyek és az elhelyezésre váró gyerekek arányának radikális változása) feltárása: csak így érthető, hogy a jelenlegi folyamatok miért térnek el a korábban bevált, partnerségi megoldásoktól, és miért jelennek meg újra és újra a rendszerbántalmazás kockázatai az ellátásban.

Az igazgatóval készített interjú szerint az elhelyezéseket ma lényegében az határozza meg, hol található éppen üres férőhely (ha egyáltalán található). A gyermek sorsáról így nem a szükségletei, hanem a kapacitási logika dönt. *„Hétről hétre gyűjtik a kollégáink azoknak a gyerekeknek a számát, akik elhelyezésre várnak – jelenleg a fővárosban körülbelül 400, országosan pedig mintegy 2600 gyermek.”* Eközben a szakemberek gyakran még krízishelyzetekben sem tudnak ideiglenes hatályú elhelyezést (a gyakorlatban azonnali beavatkozást igénylő) sem találni, azaz a gyermekeket biztonságos környezetbe helyezni, mert nincs férőhely. *„Egyszerűen több száz gyerek várt csak a fővárosban arra, hogy gondozási helye legyen, és hát ugye van, aki családban él és veszélyeztetett, és nem tudják helyezni”* (facilitátor). A nyilvántartásokban ugyan nagyjából hétszázötven szabad nevelőszülői férőhely szerepel, ám ezek jelentős része valójában nem fogad gyermeket: a nevelőszülő inaktívvá vált vagy a háztartási adottságok nem teszik lehetővé az elhelyezést (pl. a nevelőszülőnek szüksége lenne időszakos tehermentesítésre és szupervízióra). *„A kényszer, hogy fel kell tölteni a férőhelyet, akkor is megjelenik, ha a nevelőszülő nem érzi szakmailag késznek magát vagy már kiégett”* (ügyintéző). A kapacitáslogikára épülő kényszerbefogadás így rendszerszintű kockázatot hordoz mind a gyermek, mind a nevelőszülő jóllétére.

A rendszer még inkább túlterheltté vált azzal a szabálmódosítással, amely engedélyezi a gyermekotthonok 110 százalékos feltöltését, ami nyilvánvalóan nem gyermekközpontú intézkedés. Mindez odáig vezet, hogy az elhelyezést sokszor pusztán logisztikai feladatként kezelik – *„keressünk*

egy ágyat a gyerekeknek” (igazgató) –, ami aláássa a szociális munka szakmai szerepét. Erre a problémára a facilitátor is felhívja a figyelmet: *„És az, hogy semmi nem a gyerekekről szól. Tehát, hogy ezek az intézkedések, hogy szökött gyerek helyére be kell fogadni, hogy most már nem 100 százalékos kihasználtság van, hanem 110. Hát miről beszélgetünk?”* A kapacitás mesterséges növelése konzerválja a rendszer reaktív torzulását: ahelyett, hogy a szolgáltatásokat igazítaná a gyerekek szükségleteihez, a gyerekeket igazítja a szűkös kapacitásokhoz.

Az interjúk rámutatnak arra, hogy a gyermekvédelmi statisztikák az állami fenntartói kontroll eszközeként szolgálnak: a hivatalos jelentésekben szereplő, papíron „szabad” férőhelyek és a terepen tapasztalhatók között tartós szakadék húzódik – erről Rácz¹⁰ interjúalanyai is beszámoltak korábban. A valóságban ezek a férőhelyek gyakran inaktívak, vagy a háztartási körülmények miatt nem alkalmasak új gyermek fogadására, mégis legitimálják a centralizált döntéshozók előtt a kapacitások „rendben létét”. A 110 százalékos töltöttségi plafon bevezetése ugyanebbe a logikába illeszkedik: az adminisztratív mutatók javításával fenntartói oldalról igazolja a rendszer alulfinanszírozását, miközben tovább zsúfolja az intézményeket. A mennyiségi indikátorokba zárt teljesítményelv háttérbe szorítja a valódi minőségi szempontokat, és a szolgáltatókat pusztán *„ágygazdálkodókká”* alakítja át. Következésképpen az elhelyezési folyamat szociális munkán alapuló szakmai tartalma kiürül, a döntés logisztikai alkudozássá silányul (*„keressünk egy ágyat a gyerekeknek”*), a terepen dolgozók pedig egyre inkább statisztikai elvárásokhoz, nem pedig a gyermek szükségleteihez igazodnak. Az egyik ügyintéző arról számolt be, hogy a munkaerőhiány miatt az egyik befogadó otthonban számos csoportot már be kellett zárni, így a többi dupla feltöltöttséggel működik (mivel a növendékek létszáma nem változott). A torzított adatpolitika így önmagát erősítő körben konzerválja a kapacitáshiányt és ellehetetleníti a gyermekvédelmi ellátás szakmai minőségbiztosítását.

Kiemelt problémát jelent, hogy az elhelyezési eljárások hossza közel megduplázódott: *„megtörtént a tervezési értekezlet, gyakorlatilag javaslatot tettünk a gyámhatóság felé, és akkor átlagosan 120 nap alatt odakerülünk a tartós gondozási helyéhez. Ez aztán fölment 200 fölé, úgy mondjuk az elmúlt 10 évben”* (igazgató). A folyamat lassúsága miatt a kiinduló Gyermekvédelmi Szakértői Bizottság javaslata sokszor elévül, mire a gyámhivatal végre tárgyal, hiszen a családi helyzet, a szülő munkavállalása vagy épp a gyermek állapota menet közben változhat. Ilyenkor újabb *„módosító köröket”* kell futni, amelyek további hónapokat

¹⁰ Rácz 2022b

visznek el. Ez önmagában is minőségbiztosítási és jogbiztonsági deficit: a gyermek sorsa a bürokratikus hosszabbítgatás fogságába kerül, miközben az életkori szükségletek (iskolaváltás elkerülése, testvérek együtt tartása, szakszerű terápia) ketyegő óráként járnak.

Rácz¹¹ már lassan egy évtizede arra figyelmeztetett, hogy a gyermekek elhelyezését nem a szükségletek, hanem a „legolcsóbb” szabad férőhelyek – mindenekelőtt a nevelőszülői férőhelyek – diktálják, miközben a drágább, de adott esetben adekvátabb intézményi formák háttérbe szorulnak. Azóta a szakpolitika nemhogy orvosolta volna a kapacitástorzulást, hanem tovább növelte. A Gyermekjogi Jelentés (2022) szerint nem készült semmiféle stratégia arra az esetre, ha a nevelőszülői hálózat nem bővül a tervezett ütemben. Ez a következetlen, kizárólag költség szempontú irányítás mára odáig vezetett, hogy a gyermekek elhelyezési rendszere gyakorlatilag összeomlott. A gondozási helyek kapacitása évek óta nem nő, és a 110 százalékos túltöltés engedélyezésével a fenntartó és a politikai elit nyíltan szentesíti a zsúfoltságot. Mindez nem csupán elvileg, hanem a gyakorlatban is megfosztja a gyermeket a számára megfelelő elhelyezés lehetőségétől, miközben a rendszer a gyermek legjobb érdekének hangoztatásával legitimálja saját működési kudarcát.

Jóllehet, kutatásomnak nem kifejezett témája, hogy a különböző szükségletek (különleges, speciális, kettős) hogyan befolyásolják az elhelyezés folyamatát, az interjúalanyok rámutattak, hogy ezeknek a csoportoknak a helyzetével mutatható be legjobban, miként hatnak az ellátórendszer diszfunkciói egy-egy kliens életére. A speciális csoportba sorolt gyermekek – ideértve a bűnelkövetésben érintett, prostitúciós kitétséggel vagy pszichoaktív szerhasználattal terhelt serdülőket – kritikus helyzetben vannak, mert ők a bekerülés pillanatától akut, sokszor kríziskezelő pszichés intervenciót igényelnének. Az interjúk alapján azonban már a „átlagos” (régebben „normál”) kategóriába sorolt kliensprofil is súlyosabb, mint két évtizeddel ezelőtt; *„a mostani normál szükségletű gyerekek, meg a 20 évvel ezelőtti normál szükségletűek nem ugyanolyanok”* (ügyintéző). Eközben az ellátórendszer mentálhigiénés és addiktológiai kapacitása nem bővült arányosan. Krízishelyzetben – például öngyilkossági készletés vagy erőszakos viselkedés esetén – sem működik a rendszerben olyan gyorsreagálású mechanizmus, amely a gyermeket azonnal speciális védelmet nyújtó ellátási helyre juttatná; az ágyalapú kvótagika és a gyermekpszichiátriai osztályok tartós kapacitáshiánya következtében a gyakorlatban továbbra is a szabad férőhely a döntés fő meghatározója. Így a gyermek gyakran olyan intézménybe kerül, ahol sem

¹¹ Rácz 2016

szerhasználat-kezelés, sem komplex traumafókuszú intervenció, sem pszichiátriai készenlét nem biztosított. A speciális szükségletű csoport ellátását tehát kettős torzító nyomás éri: a férőhely-vezérelt logisztika és a pszichés ellátórendszer strukturális hiánya. Ez nem csupán a gyermekek rehabilitációs kilátásait rontja, hanem az ügyintézői apparátusra is extrém adminisztratív és pszichés terhet rak, hiszen a valóban adekvát szolgáltatás elérése folyamatos, de többnyire eredménytelen krízismenedzsmentté redukálódik. *„Van olyan is, hogy speciális szükségletű gyerkőcnek van szakértői bizottsági javaslata, és nem találunk férőhelyet – még más megyében sem”,* állapítja meg az egyik ügyintéző, és hozzáteszi *„speciális gyermekotthoni elhelyezéskor csak a X. Gyermekotthoni Központot tudjuk megkeresni; ha ott sincs hely, újra és újra próbálkoznunk kell”.* Ezzel a rendszerben is halmozódik a kár: a krízisben lévő, de megfelelő ellátás nélkül maradt fiatalok vándorlása a gyermekotthonok, sürgősségi osztályok és büntető-igazságszolgáltatási intézmények között lényegesen drágább, mint a korai, speciális támogatás a gyerek és a család számára (pl. mentálhigiénés ellátás, krízis otthonok, családterápia), miközben a szakemberek kiegészét és a társrendszerek túlterhelését is gyorsítja.

Más szükségletű csoportoknál is hasonló szélmalomharcról számol be az egyik ügyintéző: *„a kettős szükségletű gyerekek elhelyezése is nagyon neuralgikus, a szociális intézményekben várólista van.”* A facilitátor is aggasztónak látja a helyzetet: *„hát küldik folyamatosan a megkereséseket az SZGYF-be is, hogy nem tudnak gyereket helyezni, hogy (...) nagykorú lesz egy középsúlyos értelmi fogyatékos autista (...) nincs utógondozói ellátás, és akkor most hova? (...) olyan kényszermegoldások történnek, ami hát azért régen nem, nem így volt...”* A kialakult helyzet magyarázatában a szakértői diskurzusban meghatározó, elsődleges tényezőként jelenik meg a humánerőforrás-deficit. A gyermekvédelmi ellátórendszerben tapasztalható szakemberhiány mára széles körben dokumentált és közhelyszerűen hivatkozott jelenséggé vált. Ezért itt csak ezt a szemléletes idézetet használom: *„a végén csak azt néztük, hogy hát azért szemmel láthatóan alkoholista ne legyen, hogy szemmel láthatóan pszichiátriai beteg ne legyen”* (facilitátor).

Elhelyezési tárgyalás

A Covid-járványt követően, a személyes megbeszélések korlátozottsága miatt, a korábban rendszeresen tartott tervezési értekezletet formálisan az elhelyezési tárgyalás váltotta fel, amelynek helyszíne a TEGYESZ-ről az illetékes kormányhivatal gyámügyi osztályára tevődött át. A döntési

helyszín intézményi „átköltöztetése” – a szolgáltató-szakmai környezetből a hatósági közegbe – több okból is problematikus, amelyeket az alábbiakban fejtem ki.

Tervezési értekezlet	Elhelyezési tárgyalás
a gyermeket érintő legfontosabb döntések meghozatala (pl. gondozási hely, kapcsolattartás szabályozása)	
Covid előtt	Covid után
TEGYESZ	kormányhivatal gyámügyi osztály
napi 3-4	legtöbbször meg sem tartják
gyermek, szülők, gyermekvédelmi gyám, elhelyezési szolgálat, gyermekjogi képviselő	teljesen változó
a résztvevők formális meghívót kapnak	a résztvevők hatósági idézést kapnak
szóba jövő gyermekotthonok vagy nevelőszülő-hálózatok képviselői	szerencsés esetben van egy lehetőség
szükség szerint szociális segítő, háziorvos, osztályfőnök stb.	szinte sosem
facilitátor vezeti	gyámügyi ügyintéző vezeti
végleges döntés a résztvevők bevonásával	sokszor nem születik végleges döntés
SZB javaslata a fő vonalvezető	férőhely az egyetlen szempont
kb. 120 nap a teljes ügyintézés	200 nap fölötti a teljes ügyintézés

1. táblázat: a döntéshozatali eljárások összehasonlítása
(saját szerkesztés)

Az 1. táblázat alapján látható, hogy az elhelyezési tárgyalás szolgáltató-szakmai, gyermekközpontú térből hatósági, adminisztratív intézkedéssé degradálódott. A TEGYESZ-modellben alkalmazott, szociális munkára épülő facilitáció a hatalom- és szerephierarchiák tudatos kiegyenlítésére irányult: a képzett, pártatlan moderátor a gyermek, a vér szerinti család, az ellátórendszer szereplői és a gyámhivatal között mediálva teremtette meg a dialógusra épülő, partnerségen alapuló döntési környezetet. Amikor azonban az ülést hatósági térbe helyezik át, a folyamatot közigazgatási tisztviselő vezeti, aki – a facilitációtól eltérően – sok esetben a jogalkalmazói „felülről-lefelé” logikát képviseli. Ez nemcsak a döntésben való részvételt erodálja, hanem felerősíti a már eleve meglévő hatalmi aszimmetriákat, hiszen a szülő és maga a gyermek is olyan intézményi környezetben találja magát, ahol a döntéshozó egyúttal az eljárás „bírája” és a jegyzőkönyv-vezetője. A mediációs technikák hiánya miatt a

deliberatív párbeszédet szabályozó, a szociális munka eszközei (empowerment, jogok érvényesítése, konszenzus-keresés) és etikája háttérbe szorulnak, míg a hatósági jelenlét inkább adminisztratív megfelelésre és hierarchikus engedelmességre ösztönöz. Az interjúalanyok is jelezték: a szülők gyakran nem is értik, hogy most „mi történik” a tárgyaláson, és csak utólag szembesülnek azzal, hogy kapcsolattartási jogaikra lett volna hatásuk.

Az elhelyezési tárgyalásokhoz ma már hatósági idézéssel hívják be a résztvevőket, ami formailag a kötelező részvételt sugallja. A gyakorlatban azonban a tárgyalások még így is gyakran „félkarúak”: egyrészt a hozzátartozók egy része a postai kézbesítés hiányosságai miatt egyszerűen nem kapja meg időben az idézést, mert nem a nyilvántartott címen él, elköltözött, vagy a küldemény 'nem kereste' jelzéssel visszafordul. Így a szülők sokszor csak a már megszületett hatósági határozatból – tehát utólag és egyoldalúan – értesülnek arról, hogy gyermeküket kiemelték a családból, ami a meghallgatáshoz és jogorvoslathoz való alapjogot gyakorlatilag kiüresíti. Másrészt számos szakember – a multidiszciplináris döntéshozatal kulcsszereplői – a tartós munkaerőhiány és túlterheltség miatt sokszor nem tud személyesen megjelenni a tárgyaláson. Ezzel a fórum szakmaközi jellege sérül: hiányozhat olykor az alapellátás családismerete, olykor az iskola pedagógiai nézőpontja, olykor a lehetséges gondozási helyek szakmai inputja és olykor a gyermekjogi képviselők kontrollja. A döntéshozó hatóság így lényegében saját, hierarchikus logikáján belül marad, s a határozat – multidiszciplináris ellenpont nélkül – nagyobb eséllyel redukálódik kizárólag férőhely-gazdálkodássá.

A kézbesítési hiátus és a szakemberek távolléte együttesen nem csupán adminisztratív zavar: azt jelzi, hogy a rendszer a részvételi elv, a legjobb érdek és a procedurális méltányosság minimális követelményeinek sem tud mindig megfelelni. Egy gyermekvédelmi hatóság, ami nem képes érdemben beidézni a kulcsszereplőket, illetve egy családsegítő apparátus, ami feladatai súlya alatt nem jelenik meg a döntéshozatalban, rendszerszinten veszélyezteti a szükségletalapú, gyermekközpontú eljárást, és növeli annak kockázatát, hogy a gyermek sorsa adminisztratív rutin vagy kapacitáshiány miatt dőljön el, ahelyett hogy a legfőbb érdek komplex szakmai mérlegelése alapján születne meg.

A jelenlegi elhelyezési folyamatoknak van három további nagyon súlyos következménye. Először is, az interjúkból kirajzolódó kép szerint a gyermekvédelmi ellátórendszer mára – ironikus módon – a saját törvényi, szakmai, etikai alapelveinek legfőbb kerékkötőjévé vált. A férőhelyközpontú logika miatt a gyermekek gyakran 150–200 kilométerre kerülnek a

lakóhelyüktől. A kapcsolattartás így „egynapos program”, és a jogszabályban minimálisan előírt havi két látogatás sem mindig teljesül: *„legalább havi két kapcsolattartás legyen, és az egyik Budapesten – már ez is a minimum, de nem feltétlenül sikerül néha még ez sem”* (ügyintéző). A nevelőszülők többsége ennél is kevesebb alkalmat tud biztosítani, ami de facto kiüresíti a hazagondozás nélkülözhetetlen érzelmi alapját. Eközben az intézmények örülnek, ha egyáltalán férőhelyet találnak, ám ennek ára szinte automatikusan az iskolaváltás: *„teljesen megváltozik a gyerek lakóhelye, közössége; legalább az iskola megőrzésére régen törekedtünk, ez ma lehetetlen”* (facilitátor), vagy a testvérek szétválasztása. Az egyik ügyintéző így foglalja össze ezeket a problémákat: *„Tehát mondjuk olyan szakmai szempontok, hogy testvérek együtt legyenek elhelyezve, nem föltétlenül tudnak érvényesülni, olyan szakmai szempontok, hogy mondjuk a szülő tartózkodási helyéhez, tehát ne túl messze kerüljenek a gyerekek, nem tudnak föltétlenül érvényesülni. Tehát azok, amik úgy az életszerűség azt kívánná, meg ugye a szakmaiság is, hogy minél több mindent megkaphasson a gyerkőc, meg esélyt kaphasson a családja is arra, hogy egyszer majd visszakerül. Ezeket nagyon nehéz érvényesíteni most, amikor örülünk, hogy ha egyáltalán bármi lehetőséget találunk.”* A másik ügyintéző így látja a helyzetet: *„azt kell, hogy mondjam, hogy leadtunk így a szakmai színvonalból, mert hogy most megbontunk testvérsorokat, mert egyszerűen képtelenség máshogy megoldani a gyerekek elhelyezését. És hogyha kényszer van, márpedig van, akkor adott esetben 2-3 gondozási helyre szedjük szét a gyerekeket, ami egyébként nagyon rossz”.*

Másodszor, az elhelyezési ügyintézők ma már nem a törvényben rögzített szükségletalapú besorolást követik, hanem a saját, informális triázstukat: *„kialakulnak lassan azok a kategóriák, hogy a nagyon gáz, a gáz, meg a futottak még”* – ahogy egyikük keserűen fogalmazott majd hozzáteszi, hogy: *„mindig azokat az ügyeket vesszük előre, ahol a legégetőbb a helyzet”.* Ez a diszkrecionális rangsorolás azzal a következménnyel jár, hogy az eljárás átláthatatlanná válik: ugyanaz a bántalmazási vagy elhanyagolási szituáció eltérő elbírálást kaphat aszerint, melyik ügyintézőhöz szignálják az esetet. Jobbiztonsági garanciák helyett a pillanatnyi benyomás, a „nagyon gáz” címke dönt a sorrendről, miközben a kevésbé látványos, de tartósan veszélyeztetett gyerekek könnyen hátra sorolódnak. Emellett a rendszer az ügyintézőt jogilag kiszolgáltatott, morálisan terhelt „tűzoltó” pozícióba kényszeríti, ahol az átláthatatlan, ad hoc minősítési rendszer és a kapacitáshiány között lavírozva neki kell vállalnia a felelősséget azokért a szükségletet sértő döntésekért, amelyeket valójában a struktúra diktál.

Harmadszor pedig a gyermekvédelmi rendszer „utolsó koporsószege” a Gyermekvédelmi Szakértői Bizottság javaslatának rutinszerű záradékolása lett. Ez eredetileg kivételes eszköz lett volna arra az esetre, amikor a rendszer átmenetileg nem tudja biztosítani a törvényben elsőként előírt megoldást – például egy 12 év alatti gyermek nevelőszülőhöz helyezését. *„Tipikusan több körben futjuk meg a nevelőszülő-keresést; ha sikertelen, mi kérjük a záradékot, jelezve, hogy nincs megfelelő család. Az elmúlt három hónapban 15 záradékot kértünk, főként 12 év alattiaknál”* (ügyintéző). Ma ez a kivétel rendszerszintű szabállyá vált. Az elhelyezési szolgálatok sokszor már az SZB javaslat írása közben kérik a záradékot, mintha előre borítékolnák, hogy a szükséglet szerinti ellátás – például a nevelőszülői férőhely – úgysem teljesíthető. Ez az eljárás nemcsak legalizálja a szükséglettől eltérő elhelyezést, hanem intézményesíti a törvénysértést: hivatalos pecsétet tesz arra, hogy a rendszer eleve lemond a gyermek számára optimális gondozási formáról. A záradék így már nem biztonsági szelep, hanem a mindennapi működés cinikus rövidre zárása. A gyermekhez illeszkedő férőhely keresése helyett a gyermeket illesztik a férőhelyhez az ellátórendszer kényszerei miatt. Ezzel a gyermekvédelmi törvény – amely a szükségletalapú ellátást, a biztonságot és a kiszámíthatóságot hirdeti – végrehajtása teljes egészében megroppan. A záradékolás végleg leleplezi, hogy a rendszer nem védelemre, hanem a *„gyermek logisztikai pakolgatására”* rendezkedett be, a jogszerűség látszatával takarva el a strukturális férőhely- és szakemberhiány mély válságát.

Intézményesített kapacitáskényszer

Felismerve, hogy az elhelyezési tárgyalás nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, az Országos Gyermekvédelmi Szolgálat (OGYSZ) „utolsó mentőövként” 2025 első felében megszervezte az Elhelyezési Koordinációs Fórumot, elsősorban azzal a céllal, hogy operatíván kezelje a krónikus férőhelyhiányt. De a Fórum nem váltotta valóra ezt a reményt; voltaképpen intézményesíti azt a gyakorlatot, hogy a szakmai szempontok helyett a fenntartói nyomás mozgassa a döntéseket. A fenntartó mint a rendszer pénzügyi és adminisztratív felelőse közvetlenül jelenik meg az egyeztetés során, és mindenekelőtt azt várja el, hogy a statisztikailag „üres” férőhelyeket minél gyorsabban feltöltsék. Az ügyintézők maguk számolnak be arról, hogy *„mindig azt vesszük előre, ami a legerőszakosabb gyámhivatali vagy fenntartói felkérés; valahogy ki kell taposnunk egy helyet”*.

Miközben a fenntartó pontosan látja, hogy az ellátórendszer strukturálisan összeomlott, nem felfelé – a politikai döntéshozók felé – kommunikálja a válságot és sürgeti megoldást, hanem lefelé növeli a nyomást. A frontvonalban dolgozó szakemberekre kényszeríti rá az irreális kihasználtsági elvárásokat, hogy a statisztikailag „tisztá” mutatók fennmaradjanak. Így a gyermek érdekei szisztematikusan háttérbe szorulnak: a „*best interest of the child*” elve helyett a kihasználtsági ráta válik elsődleges rendező elvvé, a testvérek együtt tartása, az iskolai folytonosság vagy a speciális szükséglet csupán tárgyalási záradékká süllyed. A frontvonal dolgozóinak morális és érzelmi terhei ezzel exponenciálisan nőnek, hiszen személyesen felelnek a nyilvánvalóan szükségletet sértő döntésekért, miközben a rendszer valódi megoldása a fenntartó és a politikai szint közti kommunikációs szakadék miatt folyamatosan egyre távolabb kerül a megoldástól. A gyermekvédelmi rendszer érdekérvényesítő képessége valójában a nullával egyenlő.

Összegzés

A magyar gyermekvédelmi szakellátás egyik kulcsfontosságú döntési mechanizmusára, az elhelyezési rendszere fókuszáló kutatás során az interjúkat adó szakemberek segítségével nyílt lehetőség tényfeltárássra és helyzetelemzésre. A tanulmány részletesen bemutatja az intézményes kereteket, a folyamatban résztvevők jogosultságát, a gyermekközpontú döntéshozatal korlátait. Egyértelműen kirajzolódik, hogy az elhelyezési tárgyalás legtöbbször nem teljesíti az Alaptörvényben¹² rögzített elvárást: nem biztosítja a gyermek számára a testi, szellemi és erkölcsi fejlődéshez szükséges védelmet és gondoskodást, s emellett a hátránykompenzálást és a társadalmi integrációt sem segíti hatékonyan.

A kutatás túlmutat az elhelyezési tárgyalás technikai értékelésén: rendszerszintű következtetéseket von le a gyermekvédelmi ellátás egészéről. Az elmúlt évtizedek társadalompolitikai reformjai – mindenekelőtt a költséghatékonyság hajszolása és a „karcsú állam” víziója – tartós szakember- és forráshiányt idéztek elő, miközben az állam a gondoskodás hatékonyságát ma csupán statisztikai mutatókkal – kihasználtsági ráta, költség/fő – igazolja. Ennek nyomán jelenleg a gyermekről való gondoskodás jellemzően a legközelebbi „szabad férőhelyre” való eljuttatást jelenti pusztán logisztikai feladatként, figyelmen kívül hagyva a gyermek komplex szükségleteit. A gyermekvédelmi törvény

¹² Alaptörvény XVI. cikk

deklarált céljai – a hazagondozás elősegítése, a kapcsolattartás garantálása, a stabil, biztonságos környezet megőrzése – ebben a költségszűkítő, kapacitásmaximalizáló keretben strukturálisan teljesíthetetlené váltak.

Miközben a rendszer mindennapjait a pénz- és emberhiány határozza meg, a közpolitikai diskurzus inkább látványos, erkölcsi pánikot keltő témák köré szerveződik, amelyeket gyermekvédelmi köntösben tálalva tartanak napirenden. Ez a diskurzív füstfüggöny látszólag költséget spórol, valójában azonban csak elodázza a számla kiegyenlítését, ami depressziós fiatalokban, iskolai lemorzsolódásban és generációsan öröklődő társadalmi leszakadásban kamatos kamattal tér vissza. Amíg a politikai elit nem hajlandó szembenézni e rejtett árakkal, a gyermekvédelmi törvény és vele a teljes ellátórendszer szellemisége továbbra is önnön torzképévé válik: nemhogy nem támogatja a hazagondozást, a biztonságot és a kontinuitást, hanem aktívan hátráltatja ezeket.

Felhasznált irodalom

Both, E. – Kuslits, G. (2015): A legjobb érdek érvényesítése a gyermekvédelmi szakellátásban. *Esély* (4) 96-110.

https://www.esely.org/kiadvanyok/2015_4/2015-4_1-7_Both-Kuslits_Legjobb_erdek.pdf (Utolsó letöltés: 2020. 07. 12.)

Domszky, A. (2011): A gyermekvédelmi módszertan társadalmi konstrukciója. *Kapocs* 10 (3) 2-13.

https://epa.oszk.hu/02900/02943/00050/pdf/EPA02943_kapocs_2011_3_02-13.pdf (Utolsó letöltés: 2022. 11. 02.)

Domszky, A. (2017): Horatius és a helyes cselekvés – Módszertan törvényi keretben. In: Lakner, Z. – Gulyásné Kovács, E. – Csókay, L. (szerk.): „...Nem csak szív kell, de kell tudás is!” 20 éves a *Gyermekvédelmi Törvény*. Budapest: SZOSZAK.EU Nonprofit Kft. 284-304.

<http://www.szocialpolitikaiszemle.hu/nem-csak-sziv-kell-de-kell-tudas-is-20-eves-a-gyermekvedelmi-torveny-szemle-konyvek.html> (Utolsó letöltés: 2023. 10. 12.)

Gyermekjogi jelentés (2022). Hintalovon Gyermekjogi Alapítvány.

https://hintalovon.hu/wp-content/uploads/2023/05/Gyermekjogi_jelentes_2022.pdf (Utolsó letöltés: 2023. 09. 05.)

Győry, P. (2021): „Így kallodunk el szépen egymás után”. *Esély* 32 (1) 92-111. DOI: <https://doi.org/10.48007/esely.2021.1.6>

Rácz, A. (2016): Gyermekvédelem a változás-elmélet tükrében. *Metszetek* 5 (4) 154-165. DOI: <https://doi.org/10.18392/METSZ/2016/4/10>

Rácz, A. (2022a): Önmagába záródó gyermekvédelem – a nyitás lehetséges útjai. *Metszetek* 11 (1) 178-194. DOI: <https://doi.org/10.18392/metsz/2022/1/11>

Rácz, A. (2022b): *Teóriától a gyermekvédelem praxisáig*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. DOI: <https://doi.org/10.21862/2022/RaczPraxis/5442>

Rácz, A. (2023): Eldologiasító, zárvány-gyermekvédelem. *Metszetek* 12 (4) 34-46. DOI: <https://doi.org/10.18392/metsz/2023/4/3>

Szikulai, I. (2004): A magyar gyermekvédelem fejlődésének kulcskérdései. *Kapocs* 3 (5) 1-11. https://epa.oszk.hu/02900/02943/00014/pdf/EPA02943_kapocs_2004_5_07.pdf (Utolsó letöltés: 2021. 10. 21.)

Vidra Szabó, F. (2000): Lakásotthoni pillanatkép Budapesten. *Család, Gyermek, Ifjúság* 9 (5) 48-61. https://epa.oszk.hu/03400/03457/00017/pdf/EPA03457_csalad_2000_5_048-061.pdf (Utolsó letöltés: 2025. 01. 04.)